

**Kadın Milletvekillerinin Yasama
ve
Denetim Faaliyetleri ve Rollerini
(1935-2007)**

Prof. Dr. Ömer Faruk Gençkaya*

Özet

“Kadın Milletvekillerinin Yasama ve Denetim Faaliyetleri ve Rollerini (1935-2007)” isimli araştırma projesi, kadın milletvekillerinin siyasete etkin olarak girmelerinin arkasında yatan unsurlar ile yasama ve denetim faaliyetleri ile rollerini incelemiştir. Araştırma çerçevesinde, TBMM’de görev yapmış 142 milletvekili hakkında ayrıntılı bir veri tabanı oluşturularak yasama faaliyetleri çözümlenmiştir. Ayrıca, yasama faaliyetlerinin yoğunluğu, parti bağı ve kıdem gibi kıstaslara göre seçilen toplam 13 kadın milletvekili ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Siyasete girişte, aile, mesleki ya da arkadaşlık iliş-

* Marmara Üniversitesi

** Bu çalışma TÜBİTAK Hızlı Destek programından (PROJE NO: 108K503) alınan destekle Atılım Üniversitesi’nden araştırmacı Yrd. Doç. Dr. Fatma Ülkü Selçuk ile Bahçeşehir Üniversitesi’nden doktora öğrencisi Nur Özgenalp ve İstanbul Üniversitesi’nden doktora öğrencisi Ayşe Bihter Çelik’in katkılarıyla tamamlanmıştır. Rapor tarafımdan hazırlanmıştır.

kileri yanında kişisel ilgi ya da bütün bunların birleşik etkisi de önemlidir. Siyasal deneyim, lidere yakınlık ve kişisel özellikleri kadın milletvekillerinin siyasette etkili olmasında önem taşımaktadır. Bununla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve anti-demokratik parti yapısı gibi katılımın önündeki geleneksel engeller kadınları etkin siyasal yaşama girmelerinden sonra da etkilemektedir. Kadın milletvekillerinin siyasette giriş ve yasama faaliyetlerine ilişkin profillerinin erkek milletvekilleri için de geçerli olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Milletvekilleri, TBMM, Yasama, Milletvekili Roller, Cinsiyet

Abstract

The research project entitled “Women MPs’ Legislative and Supervision Activities and Roles (1935 - 2007) examined the factors behind the entrance of women parliamentarians into active politics. Within the scope of this research, legislative activities of women deputies were analyzed by forming a detailed data set about 142 parliamentarians who served at the TGNA. Moreover, a total of 13 in-depth interviews with women parliamentarians who were selected on the bases of criteria such as volume of legislative activity, party-tie and seniority were conducted. In addition to family connection, professional or friendship networks, personal interest or combined effect of all these factors is significant in the entrance of active politics. Political experience, closeness to political leader and individual attributes are essential in political impact of women parliamentarians. However, traditional obstacles such as gender gap and anti-democratic party structure in politics continue to influence the women deputies after they enter active politics. It is considered that the women deputies’ profiles concerning entrance to politics and legislative activities can be valid for male deputies, too.

Keywords: Women parliamentarian, TGNA, Legislative Activity, Parliamentary Roles, Gender

I. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Karar alma sürecinde yürütmeye bağımlı oldukları ileri sürülse de, parlamentolar, siyasal sistemin merkezinde yer almaktadırlar. Alınan kararların meşruiyeti parlamento tarafından verilmektedir. Öte yandan, parlamentolar, temsili konumları nedeniyle toplumun farklı ve değişik kesimleriyle ilişki içindedirler. Bu nedenle, parlamenter olmak ayrıcalıklı niteliğini sürdürmektedir. Toplumsal ve siyasal seçkinler arasında parlamenterler, faaliyetleri ve davranışlarıyla kamuoyunun algı, yaklaşım ve yönlenmesinde etkili olmaktadır. Parlamenterlerin seçilme istekleri, yöntemleri ve beklentileri yukarıda belirtilen süreçleri de yakından etkilemektedir.

Seçim yasalarındaki değişiklikler, uluslararası kuruluşlardan gelen talepler ve ulusal kadın hareketlerinin etkisiyle son zamanlarda ulusal ve yerel parlamentolarda kadın temsilde sayıca artma gözlemlenmektedir. Sayıları az olsa da kadın parlamenterler iktidar seçkinleri grubu içerisinde yer almaktadırlar. Yapısal ve konumsal engelleri aşarak seçilirken ve sonrasında erkek meslektaşlarından farklılıkları ve benzerlikleri nelerdir? Kendi aralarında farklılıklar taşımakta mıdır? Bunun yasama faaliyet ve rollerine etkisi bulunmakta mıdır?

Kadınlar siyasette aday olurken de, seçildikten sonra da bir dizi engelle karşılaşır. Aslında, siyaset erkek işi olarak görülmüş ve kadınlar siyasal yaşamda yok sayılmışlardır. Landes'in (1996: 187-217) belirttiği gibi demokratik kamusal alan yalnızca rastlantısal olarak değil, esas olarak eril bir biçimde oluşmuştur. Bu durumun pratik sonucu, kadın milletvekillerinin sayısal eksikliği ile ortaya çıkmıştır. Bunun yanında, parlamenter alanın eril olması, kadın milletvekillerinin yasama faaliyetlerinde ikinci plana itilmelerine yol açmıştır.

Yasama meclislerinde, bir yandan kadın milletvekili sayısı yetersizken, öte yandan kadın milletvekillerinin yasama/denetim faaliyetlerine katılımı da etkisizdir. Temsil konusundaki klasik çalışmasında Pitkin (1967: 38-59), *tanımlayıcı* ve *asli* temsil ayrımını yaparak; birincinin “ne yapıldığından çok ne olun-

duğunu,” ikincisinin ise “temsil amacıyla yapılan faaliyeti” anlattığını belirtmektedir. Bir başka deyişle, “tanımlayıcı temsil,” seçilmiş temsilcilerin sayısal yönden, grup üyelerinin gereksinimleri, içinde buldukları durum ve değerlerinin sözcüsü olmaktır. “Asli temsil” ise sayısal görünümünden ziyade, bunun sonuçlarına dikkati çekerek, temsilin siyasa yanıtlayabilirliği boyutunu vurgulamaktadır. Yasama meclisinin halkın görüntüsünü yansıtması ya da temsili bir örneği şekline düşünülmesinin; temsil görevinin, temsil edilenin istek, gereksinim ya da çıkarlarına uygun olarak eylemde bulunması beklenen temsilcilerin etkinliklerini göz ardı ettiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kadın siyasetçilerin kadınları asli olarak ne kadar temsil ettikleri sorusu sorulmaktadır. Bununla birlikte, bu kavramsal tartışmanın sınırlayıcı yönleri de bulunmaktadır (Celis et al., 2008: 100-2 ve Krook, 2010: 234). Öte yandan, *kritik sayıdaki çoğunluğun*, azınlık grubun (ya da önceki azınlık grubun) karar alma sürecindeki etkisini belirleyeceği iddia edilmiştir (Dahlerup, 1988: 276). Temsil kurumlarında, dengeli bir sayısal dağılımın eşitlikçi bir yapı oluşturacağı ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, kadın milletvekillerinin sayısal çoğunluğunun kadınların sorunlarının meclis gündemine gelmesine etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Lovenduski 2001, Bird, 2007, Ayata ve Tütüncü, 2008). Kadın milletvekillerinin sayısal olarak çokluğu, kadın sorunlarının parlamento gündemine daha çok ve etkili bir biçimde gelmesinde etkili olmaktadır (Tremblay, 1998, Galligan ve Tremblay, 2005). Öte yandan, kadın milletvekillerinin siyasete yeni açılımlar kazandırarak, kadın sorunlarının meclislerde daha çok tartışılmasını sağlasa bile, artan kadın temsiline bu açılımlarda siyasal sonuç almakta etkisiz kaldığını belirten çalışmalar da bulunmaktadır (Devlin ve Elgie, 2008). Bununla birlikte, farklı toplumsal ve siyasal kültür ortamlarında kadın milletvekilleri kadar, erkek milletvekillerinin de yasama sürecinde kadın sorunlarına önem verdikleri görülmektedir (Galligan ve Tremblay 2005: 89, 238). Dolayısıyla, kadınların yasama sürecinde yaptıkları katkılar kadar, kadınların asli olarak nasıl temsil edildiği de önemlidir. Bu nedenle, kadın milletvekillerinin ne yaptıklarından ziyade, önemli (kritik) konumdaki kadın milletvekillerinin ne yaptığını araştırmak gerekmektedir (Sawer et al., 2006: 20). Bir başka deyişle, tartışmayı “kadınlar ne zaman fark yaratır” sorusundan “kadınların asli temsili nasıl oluşur” sorusuna getirerek “kadınlar temsilciler ne yapı-

yor” yerine “özgül aktörler ne yapıyor” konusunun araştırılması önerilmektedir (Childs ve Krook, 2008: 734).

Kadın milletvekillerinin parlamentodaki katılımının yanında, uluslararası yazında yasama/denetim faaliyetlerindeki rolleri ve bu faaliyetlere katılımları hakkında karşılaştırmalı çalışmalar bulunmaktadır (Newland 1979, Kohn 1980, Randall 1987, Paxton 1997, Tremblay 1998; 2008, Galligan ve Tremblay 2005, Sawyer et al., 2006)

Ayrıca, kadınların milletvekili olarak parlamentoya girmelerinin, yasama faaliyetlerinde ne tür değişiklikler ve yenilikler getireceği incelenmiştir. Bu çalışmaların sayısı sınırlıdır (Devlin ve Elgie 2008, McKay 1996). Kadınların siyasette temsili ve siyasete katılımları konusunda, seçim sistemleri, siyasal kültür ve gelişmişlik düzeyinden daha çok, siyasal parti unsurunun önem taşıdığı belirtilmektedir (Tremblay, 1998). Bununla birlikte, Norris ve Lovenduski (1995: 140, 219) İngiltere üzerine yaptıkları çalışmada kadın ve erkek milletvekillerinin değerleri, öncelikleri ve rolleri konularında farklılıklar gözlemlemişlerdir. Genel olarak, kadın milletvekilleri daha köktenci ve feminist değerlere sahip vetoplumsal politikalara daha hassastırlar. Seçmen sorunlarıyla daha fazla meşgul olmaktadırlar. Norris'in İngiltere üzerine daha sonra yayınladığı bir başka çalışmada (1996), değerler ve tercihler konusunda partiler arasındaki uçurum erkek ve kadın milletvekillerinden daha fazladır. Bu konularda yeterince uzlaşma bulunmamaktadır. Matthews (1985), seçkinlerin toplumsal arka planı ile siyasal tutumları arasında istikrarlı bir ilişki bulunduğunu iddia etmenin zor olacağını söylerken, Welch (1985), Amerikan Kongresi'nde temsilcilerin cinsiyetinin yasama faaliyetlerine ve tercihlerine etki yaptığını iddia etmektedir.

Bu çalışmalar incelendiğinde, Türkiye'nin 1980 sonrası yeniden şekillenen TBMM yapısında kadın milletvekillerinin hangi roller içinde ve ne tür yasama ve denetim faaliyetlerinde buldukları konusu yeni araştırma alanları olarak ortaya çıkmaktadır.

1.2. Türkiye’de Kadın Parlamenterler Üzerine Yapılan Başlıca Çalışmalar

Türkiye’de kadınlara siyasal seçme ve seçilme hakkı birçok demokratik ülkeden önce verilmiştir. Kadınlar, önce 3 Nisan 1930 tarihinde yerel seçimlerde, daha sonra 5 Aralık 1934 tarihinde ise genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. Ancak, kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmesi, onların rahatça siyasete katılmalarını sağlamamıştır. Bu nedenle, kadın milletvekillerinin sayısı kadın nüfusa orantısız olarak artmamıştır. Kadın milletvekillerinin sayısı 1935, 1939, 1943, 1999, 2002, 2007 ve 2011 genel seçimleriyle başlayan 5, 6, 7, 21, 22, 23 ve 24’üncü yasama dönemleridir. İlk üç dönemin özelliği, henüz Türkiye’nin tek partili bir rejimle yönetilmesi ve milletvekili seçimlerinin iki dereceli olarak yapılmasıdır. Son iki dönemde ise kadın adaylar lehine başta kadın dernekleri olmak üzere, kamuoyunun baskısı büyük olmuştur. Böylece, 1935’te yüzde 4,5 olan kadın temsili 2007’de yüzde 9 ve 2011’de yüzde 14’e yükselmiştir.

Arat (1989), erkek egemen bir iktidar yapısının biçimlendirdiği ataerkil toplumsal dünya görüşünün siyaset alanında da kendisini ürettiğini öne sürmektedir. Cinsiyete dayalı işbölümü kadını siyasal yarışın dışında bırakmaktadır. Başta siyasal partiler olmak üzere, siyasetin örgütlenmesi, siyaset yapma ve uygulama tarzları yanında kadınlara karşı olumsuz yönde tavır ve tutumların sergilenmesi de kadınların siyasete girmelerini engellemektedir (Çakır, 2001; Gökçimen, 2008). Öte yandan, kadınlara karşı cinsiyetçi yaklaşım, partilerin siyasal konumundan bağımsız olarak, siyasete girmek isteyen kadınların meslek sahibi olmasını, hatta kendilerinden bir yabancı dil bilmelerini istemektedir (Çakır, 2001).

Kadınların ilk kez seçmen olarak katıldığı seçimler ile daha sonra milletvekili olarak seçilen kadınların konumları, Tekeli (1982) ve Arat’ın (1987) yaptığı çalışmalarda açıklanmaya çalışılmıştır. Tek parti döneminde oluşturulan üç mecliste kadın milletvekillerinin sayısı ve oranı, son iki yasama dönemi hariç çok partili döneme kıyasla yüksek olmuştur.

Tekeli (1982), tek parti döneminde kadın milletvekilleri sayısının çokluğunu,

ülkenin lider kadrolarının kadınları siyasette “simgesel” olarak konumlandırmasına bağlamaktadır. Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte, kadınların siyasetteki konumlarında değişiklikler olmuştur. Öncelikle, TBMM’de kadın temsili sayısal olarak azalmaktadır. Tekeli’ye göre, çok partili dönemde kadınlar, tek parti döneminde sahip oldukları seçilme şanslarını yitirmişlerdir. Ayrıca, çok partili dönemde, özellikle muhafazakâr siyasal partilerin birbirleriyle olan rekabetleri de kadınların temsilini olumsuz etkilemiştir. Tekeli, Demokrat Parti’nin tutucu ideolojisini, kadınların siyasette zaten tam anlamıyla sahip olmadıkları yerleri kaybetmelerine yol açtığını vurgulamaktadır. Tekeli’nin bulgularına göre, tek parti döneminde kadın milletvekillerinin büyük çoğunluğu (yüzde 82) kendisini (*rejimin*) “izleyicisi,” küçük bir bölümü (yüzde 9) ise (*partinin*) “faal üye”si olarak görmektedirler. 1960 askeri müdahalesinden sonra ise, kadın milletvekillerinin sınırlı bir bölümü (yüzde 14,3) kendilerini “önder” olarak kabul etmektedirler. Tek parti döneminde simgesel önem verilen kadınların sahip oldukları konumun kendilerine kazandırdığı otorite aracılığıyla öncü bir rol oynatmamaları, asırlar süren dışlanmışlığa bağlanmaktadır. Görüşülen kırk kadın milletvekilinin sadece ikisi öncelikle kadın sorunlarıyla ilgilendiklerini belirtmişlerdir.

Kadınların “demokratik bir simge” olarak kullanılması, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerinden sonra da görülmektedir. İlkinde, iki kadın bakanın dışarıdan görevlendirilmesi, ikincisinde yüzde üç oranında kadının parlamentoya girmesinin bu tezi doğruladığı ifade edilmektedir (Yaraman, 1999). Bununla birlikte, askeri dönemlerin etkisinin görüldüğü 1961 ve 1973 özgür seçimlerinde benzer sonuçlar elde edilmemiştir. Kadınların simgesel kullanılması daha sonra 1993’te ilk kadın başbakanın atanmasıyla da sürmüştür. Aynı dönemin başında, “Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü”nün kurulması ve daha sonra bir devlet bakanlığına dönüştürülmesi; dışarıdan ilk kadın valinin atanması ve üç kadın kaymakamın göreve başlaması, Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin parti yönetim organlarında yüzde 25’lik kota uygulaması (milletvekili adaylığında uygulanmamıştır) ve Doğru Yol Partisi – Refah Partisi koalisyon hükümetinde dört kadın bakanın yer alması, kadınların yükselen talepleriyle de ilişkilendirilebilir.

Seçim sistemlerinin dolaylı bir biçimde kadın temsiline etkisi 1965 genel

seçimlerinde uygulanan milli bakiye sistemi ile gözlemlenmiştir. Bu dönemde, üç siyasal parti milli bakiye sistemi nedeniyle kazandıkları üç milletvekilliğine üç kadın aday getirmişlerdir (Resmi Gazete, 18 Ekim 1965). Milletvekilleri, partileri tarafından, kadınlar, eşlerinin ya da ailelerinin izin verdiği ölçüde siyaset yapabilmektedirler. Bu saptama, daha sonraki çalışmalarda da doğrulanmıştır (Arat, 1989, Ayata, 1995 ve Kovanlıkaya, 2001).

Arat (1989), 1980'e kadar meclise giren kadınların konuşmalarını incelemiştir. Arat incelediği dönemlerde, kadın milletvekillerinin en önemli özelliğinin, kendilerini hemcinslerini "temsil eden" üyeler olarak gördüklerini açıklamaktadır. Meclisteki konuşmalarında, kadın diliyle, kadın sorunlarını gündeme getirdiklerini; ayrıca, ülke kadınlarına seslenirken bir yandan da erkek meclisine olan şükranlarını her fırsatta ifade ettiklerini belirtmektedirler. Arat'a göre, bu kadınlar, siyasal yaşamda tecrübeli erkek politikacılar karşısında çekingen ve kuşkuludurlar. Bu dönem kadın milletvekilleri, kendilerini siyasal yaşamda tepeden inme bir şekilde görmelerinden dolayı, bunu bir kazanım olarak algılayamamışlardı. Aslında, mecliste "simgesel" yer alışlarını kendileri de kabul etmiş durumdadırlar. Arat'a göre çok partili dönemde kadın milletvekilleri, tek parti dönemindeki Kemalist ideoloji yerine parti ideolojisini temsil eden kişiler olarak yer almışlardır. Kadın milletvekilleri bu dönemde partilerine oy kazandırmaktan çok, yasallık sağladığı söylenmektedir. Öte yandan, çok partili rejimdeki Türk kadın milletvekillerinin meclisteki tutumlarının erkek milletvekillerinden farklı olmadığını vurgulamaktadır. Kadınların azalan simgesel önemleri, kadınlara yönelik sorunları yansıtır ve kadınları temsil etme eğilimlerinin de kaybolduğunu göstermektedir. On dokuzuncu dönem (1991-1995) TBMM'de görev yapan beş kadın milletvekilinin genel kurulda yaptığı 41 konuşmadan sadece sekiz tanesinin kadın sorunlarına değindiği saptanmıştır (Arı, 1998). Bunların büyük bir bölümü de özel günlerde (8 Mart Dünya kadınlar Günü ve 5 Aralık 1934 Türkiye'de Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Verilmesinin Yıldönümü) yapılmıştır.

Ayata'ya göre (1995) kadın siyasetçiler iki tür davranış modeli geliştirmektedir. Daha çok yerel kadın siyasetçilerin benimsediği "ana" modelinde, kendilerine "abla" denilen kadın siyasetçiler, erkek-kadın ayrımı yapmadan sorunları dinler, dertleri paylaşır, öğüt verir ve tevazu içinde olurlar. Bürokrasi

gibi uzmanlık gerektiren mesleklerden gelen merkez siyasetçiler ise rekabetçi siyaset içerisinde yer almak amacıyla “erkeksi” rollere bürünürler. Özgüven sahibi, çalışkan, mücadeleci ve rekabetçi bu kadın siyasetçiler, bir yandan da geleneksel anlayışı koruma çabasındadırlar. Bir başka deyişle, siyasetin dili ve kuralları erkekler tarafından belirlenmiştir; kadınlar ya dışarıda bırakılmakta ya da *onların* (eş, aile, parti lideri) denetiminde siyasete katılabilmektedirler. Kadınların erkek yakınlarının yerine geçmeleri siyasal miras gibi değerlendirilmektedir (Yaraman, 1999). Siyaset geleneği bulunan ailelerden gelen kadın milletvekillerinin sayısı oldukça yüksektir. Bu durumda, kadın milletvekili “ya ikame edilenle, yani erkekle bütünleşmeyi veya geleneksel kadın rollerinin bir uzantısı olarak bağımlı/edilgen bir kimlik” geliştirebilmektedir. Türkiye’de aileden gelen kadın parlamenterler için siyaset bir “yan iştir” ve siyasal etkinlikleri sınırlıdır (Ayata, 1995). Bunun bir “siyasi travestizm” ya da “iktidarlı iktidarsızlık” görüntüsü oluşturduğu iddia edilmektedir (Akal, 1994).

Öte yandan, özellikle sol kadın siyasetçiler ve milletvekillerinin eşitlik kavramını “cinsiyetler ötesi” toplumcu görüşlerle birleştirdikleri görülmektedir (Yaraman, 1999). Siyasal partilerin kadın kollarının temel işlevi büyük oranda erkeklerden oluşan parti listelerine seçmen desteğinin artırılmasına, dolayısıyla, hem siyasetteki erkek egemenliğinin hem de kadınların bağımlı/edilgen konumlarının pekiştirilmesine yol açmaktadır.

II. GEREÇ ve YÖNTEM

Kadın milletvekillerinin kim oldukları ve ne yaptıklarını sadece sayısal verilerle değil, aynı zamanda niteliksel yöntem ve teknikler kullanarak, içerik çözümlemesi, yasama örnek olay incelemeleri ve derinlemesine görüşme bulguları ile açıklanabilir. Böylece, kadın parlamenterlerin nitelikleri ve faaliyetleri ile yasama sürecindeki etkileri aydınlatılmaya çalışılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kadın milletvekillerinin yasama/denetim faaliyetlerine hangi isteklendirmelerle, hangi konularda ve ne sıklıkta katıldıklarının araştırmaktır. Bu amaçla 1935 - 2007 tarihleri arasındaki yasama dönemlerinde görev yapmış kadın milletvekilleri ile ilgili ayrıntılı bir veri tabanı

hazırlanmıştır. Milliyet gazetesinin çevrimiçi gazete arşivinden (1959-2010) yararlanılarak kadın parlamenterlerle ilgili basın taraması yapılmıştır. Kadın parlamenterlerin anıları ve kadın parlamenterlere yönelik bilimsel çalışmalar derlenerek gerekli bilgiler veri tabanına eklenmiştir.

Milletvekilleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerde aşağıdaki ana konular esas alınmıştır:

1. Siyasete girişte bireysel tercihler dışında etkili olan kişi, kurum, olay vb. unsurlar nelerdir?
2. Adaylık ve seçim kampanyalarında ne tür deneyimleriniz oldu? Kadın olmanın olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?
3. TBMM sürecine uyumda resmi ve gayri resmi kuralların öğrenilmesi nasıl olmuştur?
4. Yasama ve denetim faaliyetleri hangi unsurlardan etkilenmektedir? Parti genel merkezi, parti örgütü, toplumsal talepler, kişisel beklenti ve tercihler yasama ve denetim faaliyetlerinde ne kadar etkili olmaktadır?
5. TBMM’de kendi partiniz ya da diğer partilerdeki kadın milletvekilleriyle ortak bir platform oluşturabildiniz mi?

Çalışma tasarımında öngörülen ve elde edilecek verilerin istatistiksel yöntemlerle irdelenmesi mevcut verilerin böyle bir uygulama için sınırlılığı nedeniyle yapılamamıştır.

III. BULGULAR

3.1. Genel Bilgiler

Tek parti yönetiminin iktidarda bulunduğu bir siyasal ortamda 8 Şubat 1935’de yapılan iki dereceli seçimle oluşan TBMM’de kadın milletvekillerinin oranı yüzde 4,55’ti. Daha sonra uzun bir süre bu oran yüzde 2’nin altına seyretti. 1983’ten sonra yeniden artarak yüzde 3’ler düzeyine yükselmişti. Bununla birlikte, siyasal yaşamın çok partili rekabete açılması TBMM’de kadın

parlamentar sayısının azalmasına neden olmuştur. Özellikle 1980'lerden sonra kadın ve gençlik örgütleri 1995'e kadar yasaklanmıştır.

1935'ten (5'inci Dönem) 2007'ye kadar (22'inci Dönem) TBMM'ye (Temsilciler Meclisi, Danışma Meclisi ve 1961-1980 yılları arasında Cumhuriyet Senatosu'nu da kapsayacak biçimde) toplam 143 kadın milletvekili seçilmiştir (Bakınız Tablo 1). Bunların 35 tanesi birden fazla seçilmiştir. Kadın parlamenterlerden ikisi 5 kez (Işıl Saygın ve İmren Aykut), üçü 4 kez (Emine Mebrure Aksoley, Fakihe Öymen ve Benal Nevzad Anman), on ikisi 3 kez, yirmi milletvekili 2'şer kez ve 105 milletvekili ise sadece birer kez seçilmiştir.

1935-2007 yılları arasında TBMM'ye seçilen kadın milletvekilleri 48 ilden (illerin yüzde 60'ı) seçilmiştir. Ancak seçilenlerin yüzde 62'si Ankara, İstanbul ve İzmir'den seçilmiştir. En az kadın milletvekili çıkartan iller Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır.

Beşinci Dönemden 22. Dönemi de kapsayacak biçimde, kadın parlamenterlerin partiler arasındaki dağılımı ise şöyledir: Adalet Partisi (9), Adalet ve Kalkınma Partisi (13), Anavatan Partisi (14), Bağımsız (1), Cumhuriyet Halk Partisi (59), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1), Demokrat Parti (8), Demokratik Parti (1), Demokratik Sol Parti (13), Doğru Yol Partisi (9), Fazilet Partisi (2), Halkçı Parti (4), Millet Partisi (1), Milliyetçi Demokrasi Partisi (3), Milliyetçi Hareket Partisi (2), Sosyal Demokrat Halkçı Parti (4), Türkiye İşçi Partisi (2) ve Yeni Türkiye Partisi (1). Ayrıca, 1961 Temsilciler Meclisi, 1981-1983 Danışma Meclisi ve Cumhurbaşkanıca seçilen kontenjan senatörlerini de içerisine alacak biçimde, 12 kadın parlamenter daha görev yapmıştır (Temsilciler Meclisi'ne CHP temsilcisi olarak seçilen kadın üye parti dağılımında sayılmıştır). Bunlar arasında, üç parlamenter farklı yasama dönemlerinde iki farklı partiden, bir tanesi üç farklı partiden TBMM'ye seçilmiştir. Son olarak, kontenjan senatörlerinden bir tanesi ile iki Danışma Meclisi üyesi daha sonra siyasal partilerden aday olarak TBMM'ye seçilmişlerdir.

Kadın milletvekillerinin siyasete giriş yaşı farklı olmakla birlikte, TBMM'ye giriş yaşı ortalaması 45,3'tür. Bununla birlikte, ilk dönemlerde olduğu gibi son dönemlerde de kadınların TBMM'ye giriş yaşı yeniden 30'lara

Tablo 1. TBMM’de Dönemlere Göre,
Kadın Milletvekillerinin Toplam Milletvekillerine Oranı

Yıllar	Dönem	Kadın Milletvekili	Toplam Milletvekili	%
1935-1939	V	18	395	4,55
1939-1943	VI	16	400	3,75
1943-1946	VII	16	435	3,67
1946-1950	VIII	9	455	1,97
1950-1954	IX	3	487	0,06
1954-1957	X	4	535	0,74
1957-1960	XI	8	610	1,31
1961	Temsilciler Meclisi	4	258	1,55
1961-1965	XII	3	450	0,66
1965-1969	XIII	8	450	1,77
1969-1973	XIV	5	450	1,11
1973-1977	XV	6	450	1,33
1977-1980	XVI	4	450	0,88
1981-1983	Danışma Meclisi	5	160	3,12
1983-1987	XVII	12	400	3
1987-1991	XVIII	6	450	1,33
1991-1995	XIX	8	450	1,77
1995-1999	XX	13	550	2,3
1999-2002	XXI	22	550	4
2002-2007	XXII	24	549	4,3
Cumhuriyet Senatosu	1961-1980			
Toplam		193	8934	2,1

Kaynak:

TBMM Albümü, 1920-1991, TBMM Genel Sekreterliği, Ankara, 1994; *TBMM Albümü, 20. Dönem*, Genel Sekreterliği, Ankara, 1996; *TBMM Albümü, 21. Dönem*, Genel Sekreterliği, Ankara, 1999 ve *TBMM Albümü, 22. Dönem*, Genel Sekreterliği, Ankara, 2003.

inmiştir. Genel olarak, kariyerde belli aşamaya gelmek ya da evli olanların ailevi sorumluluklarını yerine getirmelerinden sonra siyasete atıldıkları varsayımı bu verilerle doğrulanmaktadır. Tüm kadın parlamenterlerin sadece yüzde 16'sı (23) bekâr olup, evli olanların ortalama çocuk sayısı 2'dir.

Kadın parlamenterlerin yüzde 17,5'i (25) hukuk fakültesi; yüzde 15'i (22) iktisat fakültesi/bölümü (AÜ SBF dahil); yüzde 13'ü (19) kolej/lise; yüzde 8'i (11) öğretmen okulu ve yüzde 7'si (10) tıp fakültesi mezunudur. Diğer eğitim kurumlarından mezunların sayısı ise şöyledir: 7 eğitim fakültesi; 6'şar fen fakültesi, kız teknik öğretmen okulu, ziraat fakültesi, edebiyat fakültesi; 4'er felsefe bölümü, işletme fakültesi/bölümü, kimya bölümü; 3'er dilbilim bölümü ve diş hekimliği fakültesi; 2'şer tarih bölümü, eczacılık fakültesi, halkla ilişkiler bölümü ve kız enstitüsü; 1'er pedagoji bölümü, coğrafya bölümü, mimarlık fakültesi, Sümeroloji bölümü, inşaat mühendisliği bölümü, iletişim fakültesi, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, uluslararası ilişkiler bölümü, gazetecilik bölümü, özel eğitim ve millet mektebi. Farklı alanların eğitim bölümlerinden mezunların sayısı 23 olup (yüzde 16), hukuk fakültesi mezunlarından sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Mesleki olarak, kadın parlamenterlerin büyük bir bölümü (62) eğitim sektöründen gelmektedir (yüzde 43). Bunların 39'u öğretmen, 19'u öğretim üyesi ve 3'ü eğitimcidir. Daha sonra serbest avukatlar (19, yüzde 13), tıp doktorları (10, yüzde 7) ve iktisatçılar (8, yüzde 6) gelmektedir. Diğer mesleki alanların dağılımı ise şöyledir: 5 gazeteci; 4 ticaret; 4 yüksek ziraat mühendisi; 3 diş hekimi; 2'şer kimyager, işletmeci, yönetici, bankacı, çiftçi, eczacı, diplomat, yazar ve 1'er inşaat mühendisi, mimar, Sümerolog, musiki sanatçısı, ressam ve sanayici. Ev kadınlarının (meslekleri belli olmayanlar dahil) toplam sayısı ise 6'dır.

Kadın parlamenterlerin önceki siyasal deneyimleri farklılık göstermekle birlikte, yerel siyasette seçimle işbaşına gelinen görevlerde bulunanların sayısı 26'dır. Bazıları birden fazla konumda görevde yapmışlardır. Bunların buldukları makamlar, belediye başkanlığı (2), il genel meclisi üyeliği (11), belediye meclisi (16) ve muhtarlıktır (1).

Kadın parlamenterlerin çeşitli parti kademelerinde ve özellikle kadın kol-

larında görev almış olmaları yaygın değildir. Kadın parlamenterlerin 21'i parti kurucusu; 3'ü parti genel başkanı; 9'u genel başkan yardımcısı; 1'i genel sekreter yardımcısı; 16'sı kadın kolları ile ilgili parti merkez ya da taşra teşkilatında yönetici; 12'si parti meclisinde; 20'si merkez karar yürütme kurulunda; 12'si il yönetiminde; 5'i ilçe yönetiminde; 3'ü ocak bucak teşkilatı; 3'ü ocak bucak teşkilatında; 2'si parti genel merkezinde danışman ve 1'i delege olarak görev yapmışlardır.

3.2. Siyasete giriş, adaylık ve kampanyalar

Görüşülen kadın parlamenterlerin siyasete giriş ve adaylık süreçlerinde farklı etmenlerin tek başına ya da birlikte etkili olduğu belirlenmiştir. Her şeyden önce, yukarıdaki genel bilgilerden de anlaşılacağı üzere kadın parlamenterlerin eğitimsel donanımları ve mesleki konumları ile toplumsal olarak ayrıcalıklı bir yapı oluşturmaktadırlar. Toplumsal duyarlılık, mesleki başarımlar, arkadaşlık çevresi ve kurumsal etki yanında aile unsuru da siyasete girişte belirleyici olmuştur.

Sondan başlayacak olursak, görüşülen parlamenterlerden bir ikisi dışında çoğunun ailesinde siyaset ya da siyasetçilerle fiili bir ilişkinin geçmişte ya da siyasete girmeden hemen önce bulunduğu gözlemlenmiştir. Aile üyelerinin milletvekili olduğu (G1, G4 ve G5), aile üyelerinin parti örgütünde çalıştığı (G2), ailesinde etkin siyaset yapılan ve kendisinin de parti örgütünde üye olduğu (G12), aile üyelerine milletvekili adaylığı teklif edilen (G5) ya da aile üyelerinin parti lideriyle geçmişe dayalı bir yakınlığı bulunması (G11) buna örnek gösterilebilir.

Ailesinde siyasetçi bulunanlardan G1, siyasete girişini şöyle anlatmaktadır:

Demokrat Parti Çankaya ocak teşkilatında 1954'e kadar üyeydim. Üniversite'de göreve başlayınca, memur olunca parti üyeliğinden ayrıldım.

Hem Adalet Partisi hem de Yeni Türkiye Partisi'nden 1961'de aday olmam için teklif geldi. Eşim de babam da Yassıada'da bulunuyordu.

Bu nedenle yaklaşma olmadı. O dönemde her şey açık açık yazılamıyordu. Bir kızı iki kimse istiyor hangisine gitse diye sordum. Eşim de Bursa'ya gidersen *Adalet* teyzeyi gör diye beni yönlendirdi. 1965'e doğru babam ve eşim serbestti. Talep gelince bir görev olarak çok ta istekli olmadan Demokrat Parti'den kalma bir kişi olarak aday oldum.

G2 de aileden siyasetçi bir parlamenterdir:

Siyasete atılmam benim için ilginç. Ben politik bir aileden geliyorum. Annemin dayısı Demokrat Parti kurucularından, babamın amcası Atatürk'ün arkadaşı, ağabeyim 1980 ihtilaline kadar Kocaeli MHP il başkanı... Ben de 12 Eylül öncesinin politik öğrencilerinden birisiydim. Planlarım, akademik kariyerimi belli bir yere getirdikten sonra milletvekilliğiyle ilgiliydi... Kocaeli Üniversitesinde kurulan Kadın Sorunları Araştırma Merkezi kadın siyasetçilere kurslar veriyordu... Bu arada, 1993'te Tansu Çiller Doğru Yol Partisi'ne genel başkan seçilmişti... Tansu Çiller yerel seçimlerde kadın adaylar göstereceklerini ifade etmişti. Sonunda ön seçimi kazanarak, büyük şehir belediye başkanlığı seçimlerinde aday oldum.

Aileden gelen bir başka siyasetçi olan G3 siyasete giriş sürecini şöyle anlatmaktadır:

“Babam Anavatan Partisi Malatya milletvekiliydi. Genel başkan yardımcısıydı. Ben de böyle bir arzu uyanmadı. Eşimin babası eski bir milletvekili 12. Dönem Adalet Partisi milletvekili. Daha sonra İstanbul teşkilatından il genel meclisi üyesi olmam istendi. Babam aktif siyasette değildi. Sıralamadaki yerim iyi olmadığından vazgeçtim. Siyasete girişim doğrudan genel başkan tarafından 12 kurucu kadın üyeden birisi olmamın teklif edilmesiyle geldi.

Sayın Genel Başkanımız (Recep T. Erdoğan), genel merkezdeydik, son günüydü zannediyorum adaylık sürecinin. ‘Efendim, dedim, biz aday olacak mıyız?’ Öyle deyince, Sayın genel başkan tebessümle yüzüme

baktı, daha olmadınız der gibi ellerini iki yana açarak yani tabii der gibi bir tavırdı. ‘Tabii efendim anladım dedim’ ve benimle birlikte olan arkadaşlarla birlikte adaylık müracaatının yapıldığı yere gittik... Bütün arkadaşlar genel başkanın kendilerine yol göstermesini beklemişti.”

G4, aile kökenli siyasete girişinin tarihsel arka planını şöyle anlatmıştır:

Benim siyasete girişimdeki etkenler çok eskiden başlıyor. Birincisi babamın eskiden Sivas’ta Ziraat Çiftlik mektebi (numune çiftliği) müdürüyken, Atatürk’ün Sivas Kongresi nedeniyle Sivas’ta bulunduğu sırada babamla yaptığı konuşmadır. 1928’de Atatürk, babamı 15 kişi ile birlikte Türk tarımını ayağa kaldırmak üzere Almanya’ya gönderdi. 1933’te Bursa Ziraat Okulu müdürlüğüne tayin edildi... Babam daha sonra Bursa Tarım müdürü ve Ziraat Vekâleti şube müdürü oldu. Daha sonra genel müdür ve müsteşar oldu. Daha sonra Danıştay üyesi seçildi ve 1950’te Demokrat Parti (DP) Trabzon vekili seçildi. Babam iki dönem 1950-1957 arasında milletvekili oldu. Celal Bayar, Adnan Menderes... Gençliğim DP’liler arasında yoğrulmuş geçti... Üniversiteyi bitirdikten sonra, Milli Eğitim Bakanlığında çalışmaya başladım. Sonra ANAP’tan aday oldum.

Siyasetle aile dışındaki ilişkiler, öncelikle kurumsal ilişki ya da meslektaş çevresiyle kurulabilmektedir. Türkiye’de siyasetçi yetiştiren kurumların başında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) gelmektedir. 1980’lerin sonunda, kurumun kadrolu 4 uzmanından 3’ü bir anlamda mesleki yaşamdaki dışlanmışlığın yanında, öncelikle kurumun getirdiği siyasetle yakın ilişkilerin sonucunda siyasete yakınlaşmışlardır. Kalkınma planları ve bütçe görüşmelerinde bu kurumların çalışanları siyaset ve siyasetçiye daha yakınlaşmaktadır. 1970’lerden itibaren daha fazla politika ağırlıklı bir siyaset sürecine girilmesi ve kurumdaki siyasal ayrışmalar bu ilişkileri daha da artırmıştır. DPT’nin kadrolu üç kadın uzmanı (G5, G6 ve G7) 1977’den başlayarak siyasete girmişlerdir.

G5 uzun süren siyaset öncesi çalışmalarını şöyle özetliyor:

Babam da gençliğinde öğrenci birliğinde çalışmış. Orhan Eyüboğlu'nun (o zamanki CHP genel sekreteri) yakın arkadaşımış. Bir gün Erol Çevikçe'yle karşılaştık. CHP'nin AK Günlere programını hazırladıklarını söyledi ve benden bir iki konuda yardım istedi. Zaten çalıştığım konulardı, hazırladım verdim. Bu arada, Maliye Tetkik Heyeti'nde olan Cahit Kayra ile altın konusunda birlikte çalıştık. Daha sonra o da siyasete girdi. Zaten Deniz'i (Baykal) çok eskiden tanıyordum. Bir gün Cahit Kayra beni Göreme sokaktaki (Ankara) özel çalışma ofisine çağırdı. Öyle konuşurken odaya Ecevit girdi. Sonra orada toplantılara katılmaya başladık. Eşimi de çağırdılar. Bu arada DPT'de işler gevşemişti. Çalışma grubu halka halka büyüdü. Derken bir gün Eyüboğlu beni çağırdı... Aradan zaman geçti. Bir gün DPT'de oturuyoruz. Bir telefon geldi. 'Efendim, (evet olur musunuz demek yok) sizi aday göstermeye karar verdik! (Ecevit direkt telefonda nerden bulmuşsa telefonu), lütfen kısa bir özgeçmiş ve resim ...

DPT kökenli G6, siyasete girişiyile ilgili olarak şunları söylemiştir:

Özal ile ters düşünce kızağa çekildik. 12 Eylül'den sonra Danışma Meclisi'ne (DM) girmem için Memduh Aytür özellikle ısrar etti. Son kararı askerler verecekti ancak bu yapıya yardımcı olmak üzere katılmam istendi. Eşim ve arkadaşlarım buna başvurmamı istediler. Alelacele bir sayfalık bir dilekçeyle başvurumu gönderdim. Tatilden dönünce, postaların arasında Milli Güvenlik Konseyi (MGK) Genel Sekreterliği'nden bir zarf geldi. Evraklar eksik olduğundan başvuru geçersiz olacağı söyleniyordu. Süre geçmişti ve ilgilenmedim. Aradan iki ay geçti. Telefonla aradılar. Bir asker geldi ve nüfus kâğıdımı alarak gitti. Ertesi gün DM'ye seçildiğim ilan edildi.

G7, benzer nedenlerle ancak 1983'te kurucu aday olarak MGK'ya başvurmuştur:

"DPT'de 11 yıl Türkiye-AET ilişkilerine baktım. TBMM'de bütçe konuşulurken iktidar ve muhalefete görüşler aktarırdım. Türkiye Avrupa ilişkilerinde zayıf örgütlenmeler yapıyorduk. Koordinasyon kurulu bu

işleri yapardı. Diğer bakanlıklardan gelenler sadece kendi alanlarında konuşurdular... Özal döneminde, bu iş yoğunluğum sona erdi. DPT’de yapacak işim kalmamıştı. Sosyal Demokrasi Partisi’nde MGK tarafından veto edildim. Bununla birlikte parti yönetiminde görev aldım ve 1987’de önseçimle aday olarak milletvekili seçildim. İzmir il başkanı önseçimin zor bir şey olacağını söylemesine rağmen kazandım. 1991’de diğer adaylar önseçimde delegelerini bana karşı oy vermeye yönlendirince kazanamadım.”

Yerel yönetimlerdeki başarılarını TBMM’ye taşıyan kadın parlamenterler arasında G8 ve G11 bulunmaktadır. Bunlar arasında, parti ocak bucak teşkilatlarından yetişip uzun süre Keçiören muhtarlığı ve belediye meclisi üyeliği yapan G8 siyasete atılmasındaki en önemli sebebin halk desteği olduğunu söylemektedir:

Uzun yıllar Keçiören muhtarlığı yaptım. Bu süre içerisinde halkın her türlü sorunuyla yakından ilgilenerek, herkesin ablası’ oldum. Kendimi halka hizmete adayınca onlar da sizin kıymetinizi biliyor. Mütevazı ve içtenlikli yaklaşımım sayesinde güven yarattım. Parti farkı gözetmeden herkesin desteğini aldım. Bütün bunlar, uzun yılların emeğinin karşılığı. Partim de aday olmamı isteyince parlamentoya seçildim.

G13 ise, iki dönem İzmir’de bir ilçe belediye başkanlığı deneyiminde sonra 1983’te TBMM’ye seçilmiştir. Aday olmasındaki en önemli etken yerel yönetimlerdeki başarılarıdır.

Özel sektör kökenli G9’un siyasete girişi uzun yıllar sosyal politika alanında elde ettiği deneyimlerin sonucudur:

12 Eylül olayı oldu... Danışma Meclisi kuruldu. Benim de iş hukuku ve endüstriyel ilişkiler uzmanı olmam nedeniyle sendikal hareketlerin yoğun olduğu bir dönemde burada görev almam istendi. Memnuniyetler kabul ettim. Çünkü bu şu demekti, yapılacak iş yasalarına hem de demokrasiye geçilmesine katkı yapabilecektim.

Toplumsal örgüt faaliyetlerinin etkisine güzel bir örnek G10'un siyasete giriş nedenlerinde görülmektedir.

Babam beni bir erkek çocuk gibi tüm toplantılara götürdü... Sayın Tayyip Erdoğan, sonra, tamam dedi. Eşyanı topla Ankara'ya gel, dedi. O arada Meclis seçim kararı aldı. Başbakan "kalk abla, başladık" dedi. İstanbul'da kalayım dedim. Size mi kaldı burası, Ankara'ya geleceksiniz dedi. Son günüydü Ankara'ya gidip aday kaydı yaptırdım. Aday olmak için büyük bir çaba sarf etmemiştim. Listedeki adaylara bakınca önemli bir iş yaptığımı düşünüyordum. Temayül yoklaması yapılacaktı. Kimseyi tanıımıyordum. Yine sayın başbakan devreye girdi. 15 dakika konuş yeterlidir dedi... 16 kişilik listede 14. sırada yer almıştım. Siyasetin farklı parametreleri var!

Kadın parlamenterlerin seçim kampanyalarına etkin bir şekilde katılması nadirdir. Bununla birlikte, görüştüğümüz kadın parlamenterlerin değişen yoğunlukta parti kampanyalara katılmışlardır. Kahve ve ev ziyaretleri, otobüsle şehir turu, mitingler kadın parlamenterlerin de kullandığı yöntemlerdir. 1970'lerin son yarısından sonra kampanyaların daha düzenli ve bilinçli yapıldığı anlaşılmaktadır. Kadın parlamenterlerin kampanya giderlerine katılımı da çok sınırlı olmaktadır. Bu bağlamda, kadın adayların ayrıcalıklı olarak desteklenmesi gerektiği öne sürülmüştür. Kadın parlamenterler kampanya gezileri sırasında, esas olarak, parti merkezleri tarafından belirlenen programları izlemekle birlikte, seçmenlere karşı farklı üslupta yaklaştıkları görülmüştür. Birinci yaklaşım, gündelik bir dille sorun tespiti ve çözümüne yönelik faydacı bir yaklaşımı sergilemektedir. Bu konuda, G9 şunları söylemiştir:

Daha çok kahvelere gider konuşurduk mahallelerde. Partili kadınlar da evlerini açarlar mahalleyi toplarlardı. Bana çok ilgi duyduklarını hissettim. Özellikle kadınlar... O zaman ben onlarla, mesela siyaset, ideolojiler, ekonomik görüşler konuşmazdım. Çünkü böyle şeyler konuşmanın ne faydası var? Ben onlara senin çocuk nasıl, kitaplarını aldın mı, kocanın işi ne durumda... Ben onları hiçbir tepki vermeden dinlerdim. On-

larla açık açık konuşurdum. Neyin olup neyin olamayacağını anlatırdım. Önemli olan güven sağlamaktı.

İkinci yaklaşım biraz daha yüksek siyaset yapmayı, halkı farklı konularda bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Gll,bu yaklaşımın tipik bir örneği olarak görülmüştür:

Hiçbir zaman halka gittiğimde böyle basit lisanla siyaset konuşması yapmadım. İstesem de yapamazdım... Düşüncelerimi anlatacağım ama kendi tarzımda yani kendi alanımdaki olaylardan örnek vererek. Öyle yaptım. Halk önce şaşırды. Benim günlük olaylardan yola çıkarak bir şeyler... Kıbrıs'tan Balkanlardan bizim mesuliyetlerimizden bahsettim. Önce şaşırдыlar, ama hem hoşlarına gitti. Küçük teşkilatlarda arkadaşlar bana 'hocam böyle konuşma belki anlamazlar' bile dediler. Doğrudur, belki aralarında köylüsü de vardı, işçisi de hiç okumamış olanlar da vardı. Ama her gelen onlara en basit lisanla konuşturlarsa... Ben hayat boyu ne düşünmüştüm, bizim büyük bir kültürel eğitim kampanyasına ihtiyacımız var. Halk eğitimidir bu. Okula göndermekle olmuyor. Siyasal partiler en büyük halk eğitim metotlarıdır, niye kullanmayalım.

Kadınların, siyasal yaşamı düzenleyen mevzuat yanında, özellikle siyasal parti örgütlerinin içyapısı ve işleyişinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle etkin bir biçimde siyasal yaşama katılamadıkları yapılan görüşmelerde de dile getirilmiştir. Bugüne kadar seçilen kadın parlamenterler, başta aile, meslek yaşamı ve işte başarılarının sonucunda siyasete katılan seçkin bir kitleyi oluşturmaktadır. G12'nin de belirttiği "kadınların tanımlayıcı temsilini artırmak için kota geçici bir çözüm olabilir." Asıl çözüm, siyasete tabandan katılımı sağlayacak "üye sayısını artırmaktır." Öte yandan, kadınların siyasette, cumhuriyetten bu yana kadınların "sesi olma" kadınların dertlerine çözüm bulma ödevi de devam etmiştir.

3.3. Yasama ve yürütme faaliyetleri

Kadın parlamenterler TBMM'ye seçildikten sonra esas olarak tüm milletvekilleri gibi öncelikle "izleyici" konumunda bulduklarını; önceden tanıdıkları kıdemli milletvekilleri ya da partinin önde gelen kişilerini (grup başkan vekilleri gibi) izleyerek öğrenme ve sosyalleşme yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Bu konuda G1 şunları söylemektedir:

Daha 1965'te ilk şey bir meseleydi. Ne olduğunu hatırlamıyorum. Grupta konuşuldu, genel mecliste kendime göre el kaldırdım. Göze battı. Anladım ki esas olan milletvekilliği değil, partinin... ki grupta karar da alınmamıştı. Tabii ki böyle bir karar alınsa uyacağım. Böyle bir ters tepki görmem... Bu durum beni düşündürdü. İlkokuldan beri öğrendiğim milletvekili sözünden masundur oyundan masundur şeysi, demek ki partiye bağlı olduğunu öğrendim. Milletvekilinin çıkıp ta her zaman konuşamayacağı malumdur. Millet biz onu gönderdik de umumi olarak hiç kürsüden bir söz etmiyor, diyor. Söz edebilmesi için birçok prosedür var, önlenmiş baskı altına alınmış.

Siyasal partiler ve yakın zamanlara kadar TBMM, düzenli ve sürekli bir uyum programı yürütmemektedirler. Bu konuda yetersizlikler bulunduğu ifade edilmektedir. G10 şöyle demektedir: "Sekiz yıl sonra TBMM'de bir mikrofilm birimi bulunduğunu öğrendim. Bir de AR-GE birimimiz var ki kendisi araştırılmaya değer..."İçtüzük kurallarını karmaşıklığı, başkanlık divanında görev yapan G2 tarafından da "hatırlanması özellikle uygulama noktasındaki kişiler için bile oldukça zor" şeklinde tanımlanmaktadır. Parlamenter devir sayısının yüksek olduğu bir yapıda iç kurallar yönünden kurumsallaşma eksikliği kadın parlamenterler yönünden de zorluk oluşturmaktadır.

Kişisel yasa tekliflerinin yasalaşmasındaki zorluklar yanında, yürütme erkinde görev yapan parlamenterlerin de yasa teklifi vermesi olağan değildir. Öte yandan parti disiplini, gündem ve uzmanlık gibi unsurlar yasama sürecine katılımın önündeki diğer engeller olarak tespit edilmiştir. Ancak bunlar,

cinsiyetten bağımsız değişkenlerdir. Kadın milletvekilleri 1935-2007 tarihleri arasında toplam 380 yasa teklifi vermişlerdir. Bu tekliflerin 1/5'i (65 adet) Işıl Saygın tarafından verilmiştir. Daha sonra Suna Tural (19), Birgen Keleş (17) ve Bahriye Üçok (15) gelmektedir. Bununla birlikte, kadın milletvekillerinin verdikleri tekliflerin toplam teklifler içerisindeki oranı yaklaşık olarak toplam temsil yüzdesinin biraz üzerinde bir orana karşılık gelmektedir (yüzde 2,9).

Yasama sürecinde etkililik düzeyi bazen geçmiş deneyim bazen de konum (parti içi ya da yürütme erkindeki görevler) ile paralel gitmektedir. G9, yasama sürecinde etkin kadın parlamenterler arasında yer almaktadır:

Tabii her zaman her grup (Danışma Meclisinde) istediğini yapamıyordu. Çalışma hayatıyla ilgili iki maddenin düzenlenmesinde etkili olamadım. Ancak diğer 18-19 maddede etkili oldum. Etkili olmadığım maddelerde, biraz cesurumdur, kalktım gittim. Hiç görüşme yok hâlbuki. Anlattım bunlar böyle olmaz diye, genel sekretere. Önemli bir kısmının hepsi benim verdiğim yazılı metinlere uygun şekilde çıktı. Ama hepsi çıkmadı. Sonra da kısmet oldu. Ben çalışma bakanı oldum. Çalışma bakanı olunca ilk işim orada gerçekleştiremediklerimi gerçekleştirme çabası oldu ve hem toplu sözleşme ve sendika yasasında hem de anayasadaki iki maddenin değişmesini Özal döneminde gerçekleştirdik.

Bir yandan kurallar öte yandan gayri resmi kurallar kadın milletvekillerinin meclisin dolambaçlı yollarında karşılaştıkları evrensel engelleri ortaya çıkarmaktadır. G4 bu konuda şunları söylemektedir:

Ben, ilk altı ay bocalamalar geçirdim. Hiçbir şey yapamadığımı anladım. Tek başıma. Fikirlerimizi kabul ettirmek için falan... Sonra TBMM Başkanvekilimiz vardı. Halim Aras, Kültür Sanat'tan Yayın Kurulu üyesiydi. Ben dedim ki, kendimi meşgul etmek için başka yönden faydalı olayım, dedim. Diyetisyenler için bir kanun teklifi hazırladım. Diyetisyenler Hacettepe'den falan bana geldiler. Uzun uğraşlardan son-

ra hazırladık ve grup başkanvekilline verdim. Uzun süre ses çıkmayınca, kıdemli bir erkek milletvekili ile görüştüm... “Ne işin var bu tür şeylerle uğraşıyorsun keyfine bak,” dedi. Bundan sonra şevkim kırıldı. Kültür Sanat Yayın Kuruluna yardımcı olmaya başladım.

Denetim faaliyetleri arasında, kadın parlamenterlerin en fazla kullanılan araç yazılı sorudur (1366 yazılı soru). Yazılı soru önergelerinin neredeyse 1/3’ü Nevin Gaye Erbatur tarafından verilmiştir. Daha sonra Türkan Arıkan (146 önerge) ve Özlem Çerçioğlu (103 önerge) gelmektedir. Toplam 201 sözlü soru önergesinin 1/3’ü Türkan Arıkan ve Nazlı Ilıcak tarafından eşit sayıda verilen (37’şer önerge) ile paylaşılmıştır.

Kadın parlamenterler toplam 370 gündem dışı konuşma yapmıştır. Her kadın parlamenter bu hakkı kullanmamış olmakla birlikte; toplam kadın parlamenter sayısı itibariyle ikişer konuşma yapıldığını varsayabiliriz. Kadın parlamenterlerin yasa teklif ve tasarıları üzerine genel kurulda yaptıkları konuşmaların toplamı 1441’dir. Bir başka deyişle toplamda her kadın parlamenter başına 10 konuşma yapıldığı söylenebilir. Denetim yolları ve diğer önergeler ile kadın bakanların kendilerine yöneltilen soru önergelerine verdikleri sözlü yanıtları da dikkate alırsak, 318 konuşma daha yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, yemin töreni dışında genel kurula hitap etmeden dönemini tamamlayan kadın milletvekili sayısı 17’dir.

Kadın milletvekillerinin TBMM’nin işlevsel organlarını oluşturan başkanlık divanı ve komisyonlardaki görevlerin dağılımına baktığımız zaman; 11 kadın parlamenterin başkanlık divanında görevlendirildiği (kâtip üye ve başkanvekili olarak) ve Nermin Neftçi’nin ilk kadın meclis başkan vekili olarak seçilmiştir.

Komisyon görevlerinin dağılımında kadınlara “daha yakın” komisyonların, Milli Eğitim ve Sağlık, Sosyal İşler gibi, daha yoğun olarak tercih edildiği, teknik uzmanlık gerektiren İktisat, Plan ve Bütçe gibi komisyonların daha sonra geldiği anlaşılmaktadır (Bakınız Tablo 2).

Toplam 41 kadın parlamenter başta Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi olmak üzere, Türkiye’nin üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşların bu tür organları ile parlamentolar arası dostluk gruplarının üyesi olarak (133

üyelik) görev yapmışlardır. Bu komisyonlara seçilmek özellikle erkek ve kadın parlamenterlerin bazıları arasında keskin rekabet yaratmaktadır. Uluslararası delegasyonlarda görev almak kadın parlamenterler için bir “kaçış” ve “katkı” sağlamak yönünden seçenek oluşturmanın yanında, geleneksel sisteme yönelik imaj ve meşruiyet işlevini sağlamaktadır.

Kadın parlamenterlerin 13’ü yürütme erkinde görev almışlardır. Bunlar-

Tablo 2. TBMM Daimi Komisyonlarındaki Görev Yapan Kadın Parlamenterlerin Sayıları, 1935-2007

Komisyon	Kadın Parlamenter Sayısı
Adliye	1
Anayasa	2
Bayındırlık	6
Dışişleri	9
Divan-ı Muhasebeat (<i>Sayıştay</i>)	4
Dilekçe	5
Gümrük ve Tekel	3
İçişleri	8
İktisat	12
Kütüphane	4
Milli Eğitim	29
Milli Savunma	1
Plan ve Bütçe	9
Sağlık ve Sosyal Yardım	9

Kaynak: TBMM Kanunlar ve Kararlar Müdürlüğü, 2010.

dan bir tanesi başbakan (Tansu Çiller) diğerleri devlet bakanlığı, içişleri bakanlığı, sağlık bakanlığı, milli eğitim bakanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi 6 kez, bir tanesi 5 kez, bir tanesi iki kez ve üç tanesi iki kez bakanlık makamına atanmıştır.

3.4. Ayrımcılık ve Kadın Dayanışması

Görüşülen kadın parlamenterlerin hemen hepsi “kadın parlamenter” şeklinde bir tanımlamanın doğru olmadığını söylemişlerdir. Bir kez seçilince kadınların cinsiyetten bağımsız bir yaklaşım geliştirdikleri iddia edilmektedir. Kadın parlamenterlerin bir bölümü proje başlığının “Kadın Milletvekilleri” şeklinde özelleştirilmesine de karşı çıktılar. G10’un ifadesiyle “iyi bir şey varsa herkes dayanışma içine girer,” bu nedenle, cinsiyete dayalı bir dayanışma için özel çaba sarf edilmemektedir. Ancak, toplumsal duyarlılık yönünden Medeni Kanun gibi konular görüşülürken kadınların “dayanışması” erkekleri de yola getirmektedir. Görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ortak ifadeyle, TBMM’de sembolik nitelikte kadınları bir araya getiren çeşitli zamanlarda çeşitli girişimler olmakla birlikte bu çabalar sürdürülebilir olmamıştır. 23’üncü Dönemde kurulan Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu bu konuda bir kurumsallaşma girişiminin ötesinde, cinslerin eşitliğinin vurgulanmasını içermektedir.

İki önseçim geçiren G7’nin 1991 adaylık sürecinde yaşadıklarına benzer bir durumu, 1977 seçimleri öncesinde G8 de yaşadığını ifade etmiştir. Uzun yıllar Keçiören-Ankara’da muhtarlık yaptıktan sonra 1973 seçimlerinde TBMM’ye giren G8, yerel örgütte güçlü olduğunu, bu nedenle 1977 seçimlerine de katılmak üzere önseçime katıldığını anlatmıştır. Daha sonra bakanlık ta yapan Seçim İşlerinden Sorumlu ... Partisi Genel Başkan Yardımcısı’nın delegelere “... Hanım nasılsa seçilecek siz diğer adayları destekleyin” şeklindeki yönlendirmesiyle, G8 liste dışı kalmıştır. Kadınlar arası rekabet konusunda ise G7 şunları söylemektedir:

Dayanışma ve işbirliği hem partimde hem de diğer partilerle sınırlı ilişkim oldu. Bir kadın platformu oluşturamadık. Benim yaklaşımlarımla ilgi alanlarım farklıydı. Parti içinde bile rekabet nedeniyle kadınlar arası işbirliği yeterli düzeyde olamıyordu. Parti’nin araştırma birimi bir kadın raporu hazırlamıştı. Bunu parti çalışması olarak yayımlanmasını önerdim ancak kadın kolları çalışması olarak yayınlandı.

Kısaca, siyaset, cinsiyet ayrımı olmaksızın bir rekabet alanı olarak kullanılmakta, “cinsiyet eşitsizliği “erkek egemen bir yapıda eksik rekabetin bir nedeni olmaktadır. Bununla birlikte, kadınlar arasında rekabet ve çatışma kadın platformu oluşturmanın önündeki en büyük engel olarak görülmektedir.

IV. SONUÇ ve ÖNERİLER

Kadın parlamenterlere ilişkin topladığımız veriler ve yaptığımız görüşmeler sonucunda kadınların siyasete girişi biçimlerinin büyük oranda aile ve yakın çevreden etkilendiği; tabandan gelen siyasetçi türünün de etkili olduğu anlaşılmıştır.

Kadın parlamenterler, gerek eğitim ve donanım, gerekse kariyer ve deneyimleri ile oldukça itibarlı bir arka plana sahiptirler. Bu özellikler, hem seçilebilmek için hem de rol modeli (başarılı kadın) sağlamak ve tutunabilmek için gereklidir.

Kadınların parlamentodaki tutum ve davranışları, “işbölümüne göre verilen görevi yerine getiren,” “sorumluluk sahibi,” “toplumsal imajı yükselten” ve aynı zamanda “rol modeli” beklentilerini de karşılamaktadır.

Gerek parti disiplini, gerek İçtüzük kuralları gerekse ailevi sorumluluklar kadınların daha etkin olmasını engellemektedir. Bu bağlamda, etkin kadın parlamenterlerin ya geç yaşlarda ya da evlilik sorumluluklarından varestede olanlardan geldiği görülmektedir.

Tanımlayıcı ve asli temsil yönünden TBMM’de kadın temsili zayıf bir durumdadır. Bununla birlikte, kadın parlamenter sayısının azlığı sorunlara ilgi ve katkı ile orantılı değildir. Öte yandan, kadın parlamenterlerin büyük bir bölümü kendilerinin “kadın” parlamenter şeklinde bir anlamda ayrımcılık yapılarak tanımlanmasını ve sorunlara sadece “kadın” olmak kimliği ile yaklaşılmasına karşı çıkmaktadırlar. Tıpkı hangi ilden seçilirse seçilsin milletvekillerinin tüm milleti temsil etmesi anlayışı gibi (Anayasa Madde 80), kadınlar da sadece hemcinslerinin değil tüm toplumun temsilcisi olmayı arzu etmektedirler. Ayrıca, düşünce ve yaklaşımlarında ne kadar “radikal” olsalar bile

toplumsal değerlere saygı, geleneksel işbölümü vb. kavramların yeniden üretilmesinde bir rol model olmayı sürdürmektedirler.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda; bu çalışmada oluşturulan genel çerçeve ve saptamalar ışığında, özgün çalışma planımızda tasarladığımız sayıda kadın parlamenterle görüşme sağlanarak; adaylık, yasama ve denetim etkinlikleri ve kadın sorunlarına yaklaşım konularında geliştireceğimiz varsayımlarımızın yeniden sınanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKAL, C.B., *Siyasi İktidarın Cinsiyeti*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- ARAT Y. *Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*, Fairleigh Dickinson University Press, N.J., 1989.
- ARAT, Y., Türkiye’de Kadın Milletvekillerinin Değişen Siyasal Rollerini, 1934-1980, *Boğaziçi Üniversitesi Ekonomik ve İdari Bilimler Dergisi*, 1, 45-66, 1987. ARI, M. Erkek Egemen Mecliste kadınlar, *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek*, TODAİE Yayınları, Ankara, 1998.
- AYATA, A. Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı, *Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, der. Tekeli Ş., İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
- AYATA, A., Women in the Legislature, *Boğaziçi Journal, Review of Social, Economic and Administrative Studies*, 8, 107-20, 1995.
- AYATA, A. ve Tütüncü F., Critical Acts without a Critical Mass: The Substantive Representation of Women in the Turkish Parliament, *Parliamentary Affairs*, 61, 461-75, (2008).
- BIRD, Karen Patterns of Substantive Representation Among Visible Minority MPs: Evidence from Canada’s House of Commons, Paper presented at the ECPR Joint Sessions of Workshops, Helsinki, May 7 - 12, 2007.
- CELIS, K., Childs, S., Kantola, J., ve Krook, M. L., Rethinking Women’s Substantive Representation, *Representation*, 44, 99 - 110, 2008.
- ÇAKIR, S. Siyasal Yaşama Katılım Mücadelesinde Türk Kadını’, *Kadınlar ve Siyasal Yaşam*, İstanbul, 1991.
- ÇAKIR, S. Bir’in Nostaljisinden Kurtulmak: Siyaset Teorisine Ve Pratiğine Cinsiyet Açısından Bakış, *Yeni Bir Feminizme Doğru*, Yayın Hazırlayanlar: Aynur İlyasoğlu-Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- DAHLERUP, D. From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics, *Scandinavian Political Studies*, 11 (4), 275-94, (1988)
- DELVİN, C. ve Elgie, R. The Effect of Increased Women’s Representation in

- Parliament: The Case of Rwanda, *Parliamentary Affairs*, 61 (2), 237 - 54, 2008.
- GALLIGAN, Y., ve Tremblay, M. *Sharing Power: Women in Parliament in Consolidated and Emerging Democracies*, Ashgate, Aldershot, 2005.
- GÖKÇİMEN, S. Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi, *Yasama Dergisi*, 10, 6-59.
- KENWORTHY, L. ve Malami, M. Gender Inequality in Political Representation: A Worldwide Comparative Analysis, *Social Forces*, 78 (1), 235-69, 1999. KOHN, W. S. *Women in National Legislatures: A Comparative Study of Six Countries*, Praeger, New York, 1980.
- KOVANLIKAYA, Ç. Erkek parlamentonun kadın siyasetçileri, Yeni Bir Feminizme Doğru, Aynur İlyasoğlu-Necla Akgökçe (Yayına Hazırlayanlar), Sel Yayıncılık, İstanbul, 2001. KROOK, M. L., Studying Political Representation: A Comparative-Gendered Approach, *Symposium*, 8, 233-40, 2010.
- LANDES, J. Performance of Citizenship: Democracy, Gender and Difference in the French Revolution, Seyla Benhabib, *Democracy and Difference, Contesting Boundaries of the Political*, Princeton University Press, 1996.
- LOVENDUSKI, J. Women and Politics: Minority Representation or Critical Mass?, *Parliamentary Affairs*, 54, 743-58, 2001.
- MATTHEWS, D., Legislative Recruitment and Legislative Careers, G. Loewenberg, S. Patterson ve M. Jewell (derl.) *Handbook of Legislative Research*, Harvard University Press, Cambridge, 1985.
- MATLAND, R.E., Women's Representation in National Legislatures: Developed and Developing Countries, *Legislative Studies Quarterly*, 23, 107-29, 1998.
- MCKAY, F. The Zero Tolerance Campaign: Setting the Agenda, J. Lovenduski and P. Norris (derl.), *Women in Politics*, Oxford University Press, 1996.
- NEWLAND, K. *The Sisterhood of Man*, Norton, New York, 1979. O'BRIEN, D., *When Women Matter: Linking Women's Descriptive and Substantive*

Representation, <www.ecprnet.eu/sg/ecpg/documents/papers/L-Z/OB-rienD.pdf>

- NORRIS, P., *Electoral Change since 1945*, Blackwell, Oxford, 1996. NORRIS, P. ve Lovenduski, J., *Political recruitment: Gender, race, and class in the British Parliament*, Cambridge University Press, Cambridge ve New York, 1995. PAXTON, P., *Women in National Legislatures: A Cross-National Analysis*, *Social Science Research*, 26, 442-64, (1997)
- PITKIN, H., *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley, 1967. RANDALL, V., *Women and Politics*, Macmillian, London, 1987. *RESMÎ GAZETE*, 18 Ekim 1965.
- SAWER, M., Tremblay, M. Ve Trimble, L., *Representing Women in Parliament: A Comparative Study*, Routledge, Oxon, 2006.
- TEKELİ, Ş., *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1982. TREMBLAY, M., *Do Female MPs Substantively Represent Women? A Study of Legislative Behaviour in Canada's 35th Parliament*, *Canadian Journal of Political Science*, 31 (3), 43565, 1998.
- WELCH, S. *Are Women More Liberal than Men in the US Congress?* *Legislative Studies Quarterly*, February, 125-34, 1985.
- YARAMAN, A., *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1999.